

**CANADIAN IMMIGRATION LEGISLATION AND REGULATION
OF THE UKRAINIAN MIGRATION FLOW IN THE INTERWAR PERIOD**

The article analyses the impact of Canadian immigration policy on the flow of migrants from Ukraine in 1918–1939. The peculiarities of the immigration legislation in the interwar period are characterized here. The data on that who had the opportunity to come to the country and what documents were needed were systematized. The factors that influenced the influx and reduction of new immigrants have been ascertained. The cases of deportations of Ukrainians and what they were caused are described as well. The status of Ukrainian immigration in the interwar Canada in comparison with other immigrants is determined in the article.

Key words: immigration legislation, Canadian policy, Ukrainian immigrants, interwar immigration.

Отримано: 24.05.2021

УДК 930.1(44)Бовуа:908(477)|(049.32)
DOI: 10.32626/2309-2262.2021-9.285-292

Лев Баженов

(Кам'янець-Подільський)

**ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ДАНІЕЛЯ БОВУА**

Розглянуто життєвий та творчий шлях відомого сучасного французького вченого-україніста і полоніста Даніеля Бовуа, концептуальні засади його «малої української трилогії» з історії України та українсько-польських відносин на тлі боротьби за землю в ХІХ – на початку ХХ ст. Подано історіографічні оцінки його українознавчих праць.

Ключові слова: Даніель Бовуа, Франція, Польща, Україна, україністика, творчість, трилогія, дослідження, праці.

Габілітований доктор наук, професор Даніель Бовуа – це один з найвідоміших сучасних зарубіжних істориків, чиї наукові інтереси пов'язані з проблемами історії Польщі, Литви, Білорусі і особливо України доби кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. Його наукова творчість знайшла широкий відгук (понад 60 рецензій і оглядів тільки на його українознавчі праці, десятки нарисів про нього у світових та українських виданнях). Особистість вченого зайняла гідне місце в енциклопедіях Франції, Польщі, України та багатьох інших держав. Ми цінуємо його вагомих внесок у міжнародні та наукові відносини, які він здійснив на посадах директора Центру історії східних слов'ян університету Сорбони в Парижі, президента фран-

пузької асоціації українознавчих студій в складі Міжнародної Асоціації Україністів (МАУ), члена Французької, Польської, Української національних академій наук, почесного доктора низки європейських університетів, члена Наукового товариства імені Тараса Шевченка та ін.¹. Для нас він близький тим, що всю свою наукову діяльність присвятив різноаспектному вивченню польської меншини, українсько-польських відносин зазначеної доби, переважно на прикладі регіональної історії Київщини, Волині й Поділля, є активним захисником наукових і культурних інтересів України у Франції та світі.

Даніель Бовуа народився 9 травня 1938 року в м. Аннезен ле Бетюн департаменту Па-де-Кале, на півночі Франції, в сім'ї шахтаря. В цьому вугільному басейні країни працювало в копальнях чимало робітників – вихідців з Польщі, завдяки яким Даніель дізнався про героїчні сторінки історії та культури Польщі, що заклало початки майбутніх громадських і наукових зацікавлень. Після закінчення місцевого ліцею, студіюючи у Лільському (до 1959 р.), Сорбонському і Московському (до 1963 р.) університетах, він уже тоді спеціалізувався з історії країн Східної Європи, опановував польську і російську мови. Остаточно сформувалась наукова спрямованість під час його роботи у 1969-1972 рр. на посаді директора Центру французької цивілізації при Варшавському університеті.

З-поміж різних наукових інтересів (історія Франції, всесвітня історія) чільне місце зайняла історія Польщі, Правобережної України у контексті польського і російського фактору впливу на цей регіон України. З цього часу він взявся за дослідження історичної ролі польської меншини в житті народів Литви, Білорусії та Правобережної України кінця XVIII – поч. XX ст. У 1972-1978 рр. він продовжував інтенсивно опрацьовувати визначену наукову проблему на посаді дослідника історії Східної Європи в Національному центрі наукових студій у Парижі. З цією метою Д. Бовуа багато років ретельно вивчав документи державних архівів та рукописних фондів бібліотек Парижа, Лондона, Варшави, Кракова, Вроцлава, Вільнюса, Москви, Петербургу, Києва, Житомира, Вінниці й ін. У 1977 р. Бовуа блискуче захистив докторську дисертацію з історії Віленського шкільного округу у 1803-1832 рр. У 1979 р. він став професором університету Шарля де Голя Ліль III, директором в ньому Центру дослідження польської культури.

Уже відомий у наукових колах Європи вчений взяв участь у роботі міжнародної наукової конференції «Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість» у м. Кам'янці-Подільському (травень 1992 р.), другого Міжнародного Конгресу Україністів у Львові (серпень 1993 р.), міжнарод-

ної наукової конференції в Парижі, присвяченої літературним та історичним міфам Білорусі, України та Литви (1996 р.) й з цього часу ввійшов у науковий бомонд України (затова-ришував з відомими вченими Я. Ісаєвичем, Я. Дашкевичем, І. Дзюбою та ін.). З 1994 року й до сьогодні Д. Бовуа посів місце завідувача кафедри і директора Центру історії східних слов'ян у паризькому університеті I (Пантеон-Сорбонна), очолив Французьку асоціацію з розвитку україністичних студій в складі Міжнародної Асоціації Україністів (МАУ).

Чому в науковій творчості Д. Бовуа визначився головний предмет дослідження – Поділля, Волинь і Київщина в польсько-українських відносинах? Як пояснив учений, чинниками вибору його наукових уподобань стали низка факторів. По-перше, працюючи над докторською дисертацією, він зіткнувся з цікавою історією Кременецького ліцею, що входив до складу Віленського шкільного округу, збройного виступу польської шляхти на Поділлі, Волині й Київщині на підтримку листопадового повстання 1830-1831 рр. По-друге, до його рук потрапила велика кількість документів про взаємини польської шляхти і українського населення цього регіону в XIX ст. По-третє, він спостеріг певну байдужість власне українських істориків до вивчення у комплексі проблем польської національної меншини та її стосунків з українським селянством, що, на його думку, було зумовлено заідеологізованим підходом до даної проблеми радянської історичної науки.

Дійсно, досліджуючи польську меншину XIX ст. на Київщині, Волині й Поділлі, де вона була найчисленнішою з-поміж інших регіонів України в складі Російської імперії, Д. Бовуа виходив з того факту, що українські історики 60-80-х років XX ст. (В.А. Смолій, Г.І. Марахов, П.М. Калениченко, Г.Я. Сергієнко, П.Г. Усенко, автор цієї статті та ін.) лише вивчали окремі періоди та події у житті полонії і не систематизували їх у єдиний процес, глибоко не вникали в складні чинники українсько-польських відносин. Польська ж історіографія того часу обмежувалася лише висвітленням репресивної політики царату щодо етнічних поляків у зв'язку з повстаннями 1831 і 1863 років і також стороною обходила українсько-польські стосунки XIX – початку XX ст.

Спочатку Д. Бовуа ставився дещо ідеалізовано у сприйнятті історії Польщі, до діяльності польської меншини на теренах України. Проте, детальне вивчення численних архівних і опублікованих джерел про життя в регіоні польської шляхти і магнатерії як визискувачів українського селянства, кардинально змінило його точку зору. Зрозумівши, що «відносини між поляками і українцями – це найчастіше відносини між

поляками і кріпаками, – писав Бовуа, – вирішив показати, що їхніх зловживань, котрі призвели до козацьких війн XVII ст. і різанини XVIII ст., стало ще більше у XIX ст.»². Згодом, відкидаючи звинувачення окремих нинішніх польських істориків (М. Квапішевський, І. Рихлікова та ін.) в необ'єктивному підході та драматизації фактів у висвітленні українсько-польського непорозуміння в XIX ст., Д. Бовуа зазначив: «Перш за все сідаючи до праці, я ніколи не мав відчуття, що мушу писати звіт для польської або російської (відповідно і української – авт.) влади, яка може мене приборкати за висловлення думок, що не подобаються»³. На думку Я. Дашкевича, він назавжди залишається незалежним істориком, незважаючи на звинувачення, якими його обкидали, і незважаючи на почесні, які прийшли до нього в 90-х роках⁴.

Данієлю Бовуа належить понад 200 праць, у тому числі понад 40 з історії України. З-поміж них міжнародне визнання і пріоритетне значення в його творчості здобули три великі монографії, які склали, за висловом їх автора, «малу українську трилогію», а саме: «Просвітники і суспільство у Східній Європі. Вільнюський університет і польські школи в Російській імперії 1803-1832 рр.» (Париж, 1977), «Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царатом та українськими масами (1831-1863)» (Париж, 1988) і «Боротьба за землю в Україні 1863-1914 рр. Поляки в соціоетнічних конфліктах» (Париж, 1993)⁵. У польському перекладі видань з французької мови останні дві книги мають змінені і уточнені назви: «Поляки в Україні 1831-1863. Польська шляхта на Волині, Поділлі і Київщині» (Париж, 1988) та «Боротьба за землю. Польська шляхта в Правобережній Україні між царатом і українськими масами (1863-1914)» (Сейни, 1996).

Ця трилогія, яка здобула станом на сьогодні понад 60 рецензій у часописах різних країн світу і найбільш глибоко й об'єктивно проаналізована відомим львівським ученим Я.Р. Дашкевичем⁶, стала науковою сенсацією серед полоністів і українців. Одразу ж були здійснені її переклади з французької на польську, англійську, зі значним запізненням – у 1996-1998 рр. – українську мови. Українські перекладачі, на відміну від польських, користувалися первісними виданнями Д. Бовуа і не вносили змін до назв книг, а також використовували окремі корективи і додатки до їх тексту на прохання автора.

В цьому контексті викликають інтерес оцінки його праць насамперед знаних сучасних польських істориків. Так, Стефан Кеневич визнав, що Бовуа «виручив нас, виконуючи завдання, якого ми не могли підняти»⁷, Станіслав Буркот погодився з тим, що дану трилогію «здійснив незалежний дослідник, вільний від міфів і упереджень» польської та російської історіогра-

фії⁸. Марек Томашевський констатував, що ця «праця справді може примусити нас, поляків, замислитися над тим, ким ми були, ким ми є... ким можемо бути... звільнить нас хоча б трохи від ідилічних уявлень і безпідставних фобій»⁹. В такому ж плані відгукнулися на «малу трилогію» українські рецензенти. Зокрема, Тарас Марусик писав: «Унікальність праць Д. Бовуа полягає в тому, що він розглядає відносини, які склалися в Україні на протязі XIX – початку XX ст., не як двох, а як трьох-сторонні. Особливо важливим є те, що він зруйнував іділію польської і російської присутності в Україні»¹⁰.

На сторінках названих книг Д. Бовуа, що стали повним протиставленням показного польського романтизму в українських землях відомої трилогії письменника Г. Сенкевича «Вогнем і мечем», «Потоп» та «Пан Володийовський», науковець і пересічний читач знайде цікаві й раніше маловідомі факти, узагальнюючий аналіз соціально-економічного і політичного життя корінного населення та польської шляхти Волині, Поділля і Київщини, об'єктивних причин їх непорозуміння і протистояння між собою.

Дійсно, у монографіях Д. Бовуа розглянуті події в Україні, пов'язані з польськими повстаннями 1831 і 1863 років, польською політичною конспірацією 30-50-х рр. XIX ст., революцією 1905-1907 років, кризь призму ставлення до них у першу чергу українського селянства. Негативно оцінюючи колонізаторську діяльність в українських землях багатьох польських консервативних політиків, Д. Бовуа протиставив їм письменника Юзефа Крашевського, який, на його думку, «один з небагатьох, коли не єдиний, хто зумів затаврувати ту бездушність, з якою його співвітчизники ставилися до селян Волині й Поділля»¹¹.

Загалом автор «малої української трилогії» виявив тонкощі знань з історії та культури України та регіонів Поділля, Волинь, Київщина. З тривогою, болем, співчуттям і приязню пише про українських селян. Віддаючи належне польській меншині за її позитивну роль у житті українського народу, Д. Бовуа нещадно критикує її за соціо-етнічні та аграрний конфлікти, які вона нав'язала корінному населенню Правобережної України впродовж XIX – на початку XX ст., за її корпоративність у суспільстві, за спроби будь-що зберегти свої станові привілеї. З таким же осудом ставиться французький учений і до політики зросійщення українського народу. На багатьох прикладах, особливо в останній книзі «Битва за землю в Україні. 1863-1914», документально показує, як у боротьбі за панування в регіонах України активно відбувався процес заміни польських власників маєтків, заводів і фабрик на російських, або, іншими словами, на зміну колонізатора приходив русифіка-

тор. Засуджуючи боротьбу за українську землю між польськими і російськими власниками, Д. Бовуа солідаризується з українським національним відродженням XIX ст.

Загалом, автор на великому фактичному матеріалі прагнув показати не тільки все те, що часто ставило непереможні стінки відчуженості й ворожнечі, але й віднайти, зокрема, на прикладі Волині, Поділля й Київщини, шляхи українсько-польського діалогу. В цьому ми вбачаємо перспективу досліджень Данієля Бовуа, високої оцінки його праць з боку наукової громадськості України, Польщі та інших народів.

Водночас Д. Бовуа деталізує окремі епізоди українсько-польських відносин XIX – початку XX ст., рішуче засуджує позицію сучасної польської історіографії щодо так званих «східних кресів» стосовно України (називає їх надуманим міфом, шкідливим для взаємин між обома народами), наповнює численними маловідомими джерелами, документами й матеріалами конкретну історію країн Східної Європи у багатьох публікаціях і, зокрема, в книзі «Історія Польщі» (1995), у таких статтях і доповідях, як «З проблем соціальної і культурної історії Правобережної України XIX – початку XX ст.»¹², «Селянин і поміщик в Західній Україні (1831-1861)»¹³, «Міф кресів східних» або як йому покласти кінець»¹⁴, «Моя пригода з кресами»¹⁵, «Потрібно про це говорити»¹⁶ та ін. Зокрема, у статті «Політика між Сходом і Заходом», виступаючи оборонцем України, він пише: «Імперська ідея, цей стрижень російської політики – царської, комуністичної та, як щодня пересвідчуємося, посткомуністичної, спиралася й надалі здатна спиратися лише на заперечення та спотворення історії земель, що їх вона прагне «федерувати», тобто поглинути й засиміювати»¹⁷. Ці публікації переконливо засвідчують, що Д. Бовуа, очолюючи сьогодні українстику у Франції, є одним з кращих захисників нашої науки і справи у своїй країні та на міжнародній арені.

Знаходячись у поважному віці, Данієль Бовуа продовжує активно займатися українстикою та науково-громадською діяльністю. Зокрема, він взяв участь у перекладі з французької мови і виданні у Львові своєї книги «Російська влада та польська шляхта в Україні. 1773-1830»¹⁸, перекладу видання всієї «української трилогії» в одному капітальному томі «Гордеев узел Российской империи»¹⁹, виголосив доповідь про українсько-польські стосунки на Правобережжі у XIX ст. під час роботи міжнародної наукової конференції 30 грудня 2011 р. у Києві «Національні історії та історична пам'ять: погляди з Росії, України та Франції», 27 лютого 2012 р. ще раз підтвердив в інтерв'ю своє кредо у творчості «Я йду своєю стежкою далеко від торованих доріг»²⁰, 6 листопада 2013 ро-

ку звернувся до української влади з листом-протестом проти спроб об'єднати в Києві Інститут української археографії і джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України з Інститутом історії України НАН України, що призвело б до непоправної шкоди українській історичній науці.

Широке визнання в наукових колах країн світу іменитого доктора історії, академіка Даниеля Бовуа, засвідчило, що високоповажний метр продовжує і надалі зберігати лідерські позиції у науці, особливо в галузях україністики та полоністики, готує нові цікаві монографії та книги за своїми науковими інтересами, залишається надійною опорою і захисником незалежної України в Європі та світі, а його «мала українська трилогія» продовжує бути бестселером, одним з найпопулярніших зарубіжних видань про Україну, постійно перевидається різними мовами й повноцінно перебуває у науковому обігу, слугує еталоном об'єктивного історичного дослідження.

Примітки:

1. Баженов А.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. Кам'янець-Подільський, 1993. С. 107, 131; Баженов А.В. Польська національна меншина Правобережної України XIX – на початку XX ст. в працях Даниеля Бовуа. *VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура України»*. Харків; Київ, 1997. Ч. I. С. 195-198; Баженов А.В. Даниель Бовуа і Волинь. *Українська національна ідея: історія і сучасність*: науковий збірник. Житомир, 1997. С. 86-88.
2. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом і українськими масами (1831-1863) / перекл. з франц. мови. Київ: ІНТЕЛ, 1996. С. 71; Beauvois D. Chłopi ziemianin na Ukrainie Zachodniej (1831-1861). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagellońskiego*. Kraków, 1996. T. 763. Zesz. 78. S. 107.
3. Beauvois D. Obrona polskości to nie moje sprawa. *Rugi wschodnie. Polityka*. Kraków, 1993. 4 grudnia. S. 24.
4. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом і українськими масами (1831-1863) / перекл. з франц. мови. Київ: ІНТЕЛ, 1996. С. 14.
5. Beauvois D. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803-1832. T. 2. Szkoły podstawowe i średnie. Rzym-Lublin, 1991; Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом і українськими масами (1831-1863) / перекл. з франц. мови. Київ: ІНТЕЛ, 1996. 415 с.; Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / перекл. з франц. мови. Київ: Критика, 1998. 334 с.
6. Бовуа Д. Політика між Сходом і Заходом. *Критика*. Київ, 2001. № 4.
7. Kieniewicz S. Daniel Beauvois o kresach południowych. *Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1986. T. 77. Zesz. 1. S. 767.

8. Burkot St. (Ред.). *Ruch literacki*. Kraków, 1987. Nr 1. S. 54.
9. Tomaszewski M. W jedna cele i jedna dusze. *Aneks*. Londyn, 1987. S. 148.
10. Марусик Т. Книга, разрушающая мифы. *Зеркало недели*. 1997. № 37. 13-19 сент.
11. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом і українськими масами (1831-1863) / перекл. з франц. мови. Київ: ІНТЕЛ, 1996. С. 71.
12. Бовуа Д. З проблем соціальної і культурної історії Правобережної України XIX – на початку XX ст. *Другий Міжнародний Конгрес Україністів*. Львів, 22-28 серпня 1993: Доповіді і повідомлення. Львів, 1994. Ч. I. С. 171-176.
13. Дашкевич Я. Даніель Бовуа та вивчення історії польсько-українських відносин. *Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор...* С. 8-48.
14. Beauvois D. Mit «kresów wschodnich», czyli jak mu położyc kres. *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*. Wrocław, 1994. S. 93-105; Польща-Україна: історична спадщина і суспільна свідомість: Міжнародна наукова конференція. Тези доп. Кам'янець-Подільський-Київ, 1992. С. 7-8.
15. Beauvois D. Moja przygoda z Kresami. *Ruch literacki*. Kraków, 1989. R. 30. Zesz. 4-5. S. 281-289.
16. Beauvois D. Trzeba o tym. *Zeszyty Literacki*. Paryż, 1990. № 31. S. 93-105.
17. Бовуа Д. Політика між Сходом і Заходом. *Критика*. Київ, 2001. № 4.
18. Бовуа Д. Російська влада та польська шляхта в Україні. 1773-1831. Львів, 2007.
19. Бовуа Д. Гордеев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914) / автор перевода Мария Крисань. Москва: Новое лит. обозрение, 2011. 1008 с.
20. URL: www.historians.in.ua (27.02.2021 p.).

Lev Bazhenov

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF RESEARCHING REGIONAL HISTORY OF UKRAINE IN THE DANIEL BEAUVOIS'S WORKS

The author characterized the professional life of the famous modern French scientist Daniel Beauvois, who specializes in Ukrainian and Polish history. He analyzed the conceptual foundations of Beauvois's «small Ukrainian trilogy» and scientist's views of Ukrainian-Polish relations on the background of the struggle for land in the XIX – early XX centuries. Historiographical assessments of his Ukrainian studies works are given in the articles.

Key words: Daniel Beauvois, France, Poland, Ukraine, Ukrainian studies, creativity, trilogy, research, works.

Отримано: 8.07.2021